

ЖЕЉКО БЈЕЉАЦ
ЈОВАНА БРАНКОВ
ИВАН Б. ПОПОВИЋ¹

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА КОСИДБИ У СРБИЈИ И ОКРУЖЕЊУ

Извод: Кошење траве је од давнина најважнији период за егзистенцију становништва насељеног у брдско планинским просторима. Да би се истакла важност тога, на ливадама се одржавају такмичења у кошењу траве, којима су очувани фолклор, религија, обичаји, традиција брдско-планинских простора Србије, Црне Горе и БиХ. Специфичности ових такмичења, обогаћене забавним и уметничким програмима и повезане са другим друштвено географским карактеристикама места или региона одржавања, представљају важан садржај туристичке понуде. У раду су према економској и географској групи критеријума издвојена такмичења у кошењу траве које већ представљају или имају довољно снажан потенцијал да постану водећа контрактивна снага дестинације и носилац квалитетнијег развоја туризма. Циљ рада је да оцени туристички значај ових манифестација и утврди њихов ранг.

Кључне речи: косидба, такмичење, валоризација, туризам, Србија, БиХ, Црна Гора.

Abstract: Haymaking has always been the most important period for the existence of the population settled in the mountainous regions. There are numerous of competitions in haymaking organized at the meadows which present folklore, religion, customs and whole tradition of mountain regions of Serbia, Montenegro and Bosnia and Herzegovina. Specificness of this events, completed with artistic and entertaining programs and connected with other social and geographical characteristics of the area of maintenance, present important part of total tourist offer. The work, accordung the economic and geographic criteria, separate competitions in haymaking of those which are strong enough and one that has the potential to become a leading force of destination and carrier of faster and better development of tourism. The aim of this paper is to assess the importance of this tourism events and to determine their rank.

Key words: mowing, competition, valorization, tourism, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro

Увод

У досадашњим истраживањима манифестационог туризма, указано је и на посебан значај традиције, фолклора, обичаја и старих начина привређивања у оквиру туристичке понуде Србије, као дела етнографских туристичких манифестација (Вјељас, Џ, 2004; Вјељас Ж, Ћурчић Н, 2005; Вјељас Ж, Ћурчић Н 2007, Бјељас Ж, Турчић Н, 2008а; Бранков и др, 2009). За туристичку понуду Србије, посебно су значајне етнографске манифестације које се одржавају у недовољно развијеним (Бјељас Ж, 2006) и руралним пределима (Тодоровић М, Бјељас Ж, 2008). У руралним срединама, етнографске туристичке манифестације се издвајају као вид туризма (фолклор, обичаји,

¹Др Жељко Бјељас, научни сарадник, Географски Институт „Јован Цвијић” САНУ, Ђуре Јакшића 9, Београд

Мр Јована Бранков, истраживач сарадник, Географски Институт „Јован Цвијић” САНУ, Ђуре Јакшића 9, Београд

Др Иван Б. Поповић, научни сарадник, Географски Институт „Јован Цвијић” САНУ, Ђуре Јакшића 9, Београд,

Рад представља резултат истраживања на пројекту 146011 који финансира Министарство науке и технологије Републике Србије

гастрономија, стари начини привређивања) који доприноси ревитализацији простора, а у недовољно развијеним подручјима, овај вид туристичких манифестација представља и покретачки основ за општи привредни развој.

Да кошење траве може да буде и мотив доласка туриста у руралне просторе, показују и поједина истраживања (Beerli и Martin 2005; Бранков Ј и др, 2009), која су се односила на рурална подручја (Chen, Kerstetter 1999), али и на косидбу као културно наслеђе и традицију (Daugstad K at all, 2006; McCabe, Stokoe, 2004), где је један број интервјуисаних посетилаца као главни мотив туристичке посете руралним и заштићеним природним просторима истакао сећање из детињства, са фарми на којима су живели, на кошење траве на ливадама. „Коса је субјекат великог броја песама и део народне мудрости, више него иједна пољопривредна алатка у културама познатим на простору Европе и представља много више од оруђа којим се коси трава. У Европи се коса као алат за кошење траве појављује крајем 12. и почетком 13. века. Колики је значај овог алата, показује и чињеница да у Шефилду (Велика Британија), постоји Abbeydale Industrial Hamlet музеј, посвећен коси и кошењу за период од краја 18. века до 30-тих година 20 века, када почиње и увођење првих механичких косачица” (www.statemaster.com/encyclopedia/Scythe). Кошење траве је екстремно исцрпљујућа физичка активност и релативно тешко се учи. Потребне су године искуства да се акција кошења траве изведе правилно, тако да се становништво помаже међусобно, путем моба, формирајући тимове. То је и повод за светковину, јер се косачи и чланови њихових породица у паузи кошења одмарају уз народне фолклорне игре, песму, јело и пиће. Ове светковине су временом прерасле у такмичења косача са одговарајућим програмима фолклора, атрактивним за туристичке понуде. У свету, а према подацима International Directory of Scythe-related Events (www.scytheconnection.com) се одржава око 50 таквих такмичења (САД, Нови Зеланд, Велика Британија, Пољска, Немачка, Чешка, Словачка, Румунија, Аустрија, Данска, Канада, Исланд, Србија, Босна и Херцеговина, Пољска, Црна Гора, и др. државе). У Пољској у месту Виборг се од 2006. године одржава и Европско првенство у кошењу траве.

Туристичка валоризација косидби

На територији Србије се одржавају: Косидбе на планини Рајац (општина Љиг), Косидба на салашу (Бачко Добро Поље)², Косидба у селу Бадња (општина Рашка), Косидба на Плавинцу (општина Смедерево), Косидба у селу Маровац (општина Медвеђа) и Тепићева кошевина (општина Петроварадин)³. У појединим државама насталим распадом бивше СФР Југославије, одржавају се: Косидба на Балкани-Меморијал Лазар Лакета, општина Мркоњић Град; Дани Косидбе, општина Купрес, Босна и Херцеговина; Прва коса Црне Горе, општина Пљевља, Црна Гора. Осим ових манифестација, које имају континуитет у одржавању, поменућемо и Јулску Косидбу са спремањем домаће хране на планини Стол (општина Бор) која се одржавала крајем 90-тих година 20. века, до 2002. године и услед неколико фактора је прекинута.

Валоризација према географској групи критеријума

Према географској групи критеријума (Бјељац Ж, 2006; Вјелјас Џ, 2007; Вјелјас, Џ. Ћурчић, Н. 2005), издавају се 3 националне са међународним учешћем, једна национална, 4 косидбе регионалног ранга одржавања и једна локална (табела 1). Косидба на Рајцу има врло добар основ за организовање, а Дани Косидбе и Косидба на Балкани, добар основ. Осим косидбе на Салашу, која има незадовољавајући основ, остале имају

² традиција становништва из Црне Горе досељеног у Војводину после другог светског рата

³ традиција српског становништва из БИХ, избеглог у Војводину од 1992. до 1995. год

довољан основ за организовање. Све Косидбе обухваћене истраживањем, имају средњу вредност ове групе критеријума 2,8.

Као део организованог такмичења, самостално, или у оквиру сеоских слава, издвајају се Косидба на Рајцу и Дани Косидбе – Стрљаница⁴. Од осталих, по дужини одржавања, издваја се Косидба на Балкани, која се у 2009. години у континуитету, одржава 18. пут. Ове три манифестације се посебно и издвајају јер Косидба на Рајцу има врло добар основ за организовање, а Дани Косидбе и Косидба на Балкани имају добар основ. Осим косидбе на Салашу, која има незадовољавајући основ за организовање, остале Косидбе имају довољан основ за организовање.

Све косидбе, осим Косидбе на Салашу, Тепићеве кошевине и Косидбе на Пламенцу се одржавају у јулу месецу. Осим Косидбе на Рајцу (три дана) и Косидбе на Балкани (два дана), трају један дан. Код Косидбе на Рајцу и Косидбе на Маровцу, се тачно зна да је одржавање манифестације викенд уочи Петровдана⁵, односно прве суботе у јулу месецу, остале Косидбе немају препознатљив датум одржавања. Према модификованим географским критеријумима (Бјељац Ж, 2008а, Ђурчић Н. и др., 2008, Бјељац Ж., Бранков Ј., 2008), где се скаларно одређују оцене од 0 до 5 и затим збир оцена по критеријумима одређује категорију манифестације, додати су као критеријуми: задовољство посетилаца и уметнички значај манифестације.

Број пратећих манифестација показује атрактивност програма. Осим основног програма (такмичење у кошењу траве), пратећи програми (осим на салашу у Бачком Добром Пољу и Тепићеве кошевине, где је такмичење више ревијалног него такмичарског карактера и где нема пратећих манифестација), су у складу са традицијом и обичајима руралног простора у коме се одржавају: фестивали фолклора (Косидба на Рајцу; Дани косидбе - Стрљаница; Дани Косидбе на Балкани);⁶ Смотра гуслара (Косидба на Маровцу), такмичења у народном вишебоју⁷ (Дани Косидбе, Косидба на Балкани, Косидба на Маровцу, Косидба на Плавинцу; Тепићева кошевина, Прва коса Црне Горе). Организују се и спортска такмичења: турнир у фудбалу и одбојци (Косидба на Рајцу), трке коња (Прва Коса Црне Горе, Дани Косидбе), стрељаштву (гађање малокалибарском пушком, Косидба на Маровцу). Одржавају се и забавна такмичења, попут: такмичења у испијању пива (Косидба на Маровцу; Косидба на Плавинцу), концерата забавне и народне музике. Организују се и предавања из области пољопривреде, уз изложбе пољопривредних машина (Косидба на Рајцу; Косидба на Бадњу).

Сва такмичења се одржавају на ливадама у брдско планинском подручју, осим код Косидбе на салашу, која се одржава у низијском пределу. Ливаде у зависности од своје флористичке вредности, имају и сопствену туристичку вредност. Поједине локације одржавања и саме представљају туристички атрактивне просторе: планина Рајац⁸, Балкана⁹, Купрешко поље¹⁰, Горански гај¹¹ (Пламенац), или део шире туристичке дестинације, попут села Бадња (падине Копаноника), Пљевље (Љубишња, Чемерно, Јабука; НП Дурмитор), села Маровац (близина Сијеринске бање, археолошког локалитета Царичин Град), Тепићеве кошевине¹².

⁴ по предању, у доба сердара Стојана Јанковића, 80-тих година 17. века, организована су такмичења у стрељаштву, брзој и квалитетној кошевини и коњским тркама. После Другог светског рата, се такмичење одржавало под именом „Дани Косидбе”. По броју посете је била иза Грмечке Кориде и такмичења трубача у Гучи. У периоду 1991-1996. године, манифестација је била у прекиду, од када се у организује као манифестација Хрватског народа у БиХ.

⁵ Прво такмичење косача на Рајцу се одржало када и први народни вашар, на Петровдан, црквену славу, 12. јула 1892. године. Као туристичка манифестација одржава се од 1972. године (Бранков и др 2009)

⁶ по географском пореклу посетилаца имају међународни ранг одржавања,

⁷ бацање камена с рамена, скок у даљ, потезање конопа

⁸ једна од посећенијих излетнички-викенд планина у Србији (Бјељац и др, 2009)

⁹ туристичко-зимски центар и парк природе

¹⁰ спортско-туристичко рекреативни центар

¹¹ вила Обреновића, и видиковоц према реци Дунав; излетничко-викенд насеље

¹² Пуцкарош, викенд-излетничко насеље на Фрушкој Гори

Број посетилаца је од неколико стотина до преко 10.000. Према географском пореклу, припадају зони полудневних и дневних излета. Од домаћих посетилаца, највећи је број из општине у којој се манифестација одржава и околних општина, као и из структуре бивших становника предела у којима се такмичења одржавају, а они или њихови преци су се услед економских миграција иселили у друге просторе. Од посетилаца из иностранства, највећи је број из суседних држава (Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска). По старосној структури, припадају групи 50 и више година, а по образовној посетиоци су са највише завршеном средњом стручном спремом. Географско порекло учесника такмичења у кошењу траве је најчешће из 4 горе наведених држава.

Туристичке организације су организатори (Косидба на Рајцу, Косидба у селу Бадња), и суорганизатори са невладиним организацијама и удружењима косача (Косидба у Маровцу, Прва Коса Црне Горе). Удружење косача је самостални организатор Косидбе на Плавинцу. Као организатори се јављају и институције основане од стране локалне управе (Косидба на Балкани, Дани косидбе). Привредни субјект и приватно лице су суорганизатори код манифестације Косидба на Салашу, а приватно лице је организатор једне манифестације (Тепићева кошевина)

Косидбе, због свог садржаја програма у коме пропагирају традицију, фолклор и обичаје, имају и одређену уметничку вредност. Да бисмо утврдили каква је уметничка вредност ове манифестације, модификовали смо Hilary du Cros модел туристичке валоризације¹³ (Cros H.d, 2000; Хаџић О. и др, 2005; Ромелић и др, 2006).

Задовољство посетилаца и учесника програмом манифестације издвојено је као веома важна ставка. Фактори који највише утичу на оцену квалитета Косидби од стране посетилаца су: амбијент, туристичка активност у региону, квалитет манифестационог туристичког производа, однос локалне заједнице према посетиоцима манифестације, сигурност боравка на дестинацији током манифестације, друштвени утицај манифестације (Хаџић О, Бјељац Ж, 2006). Критеријум задовољства варира од оцена 2 до 4 (Косидба на Рајцу). Средња вредност задовољства посетилаца и учесника виђеним на манифестацијама је оцена 3. Најчешће примедбе посетилаца су вашарски карактер манифестације, недостатак санитарних чворова, недостатак паркинга места и слично, а примедбе учесника у такмичењу кошења односе се на терен који треба да коси, судије и слично.

Валоризација према економској групи критеријума

Према економској групи критеријума (Goldblatt, J., 2000; Бјељац Ж., 2006; Бјељац Ж., Ћурчић Н., 2007 а,б; 2008а,б), можемо рећи да Косидбе, према скали успешности¹⁴, и пре и после одржавања манифестације спадају у неуспешне. Посматрано појединачно, издвајају се Косидба на Рајцу (2,5 пре и 2,7 после одржавања) као успешна и Косидба на Балкани (1,8 пре и 1,7 после); Косидба на Плавинцу (1,5 пре и 1,7 после) и Дани Косидбе (1,5 пре и после одржавања), оцењене као маргиналне.

Модификовани економски критеријуми (табела 3) (Бјељац Ж, 2008; Бјељац Ж, Ћурчић Н. 2008в; Ћурчић Н. и др., 2008, Бјељац Ж., Бранков Ј., 2008), показују да, према капиталним инвестицијама, пре и после одржавања, само Косидба на Рајцу има оцену 3, јер је манифестација утицала на изградњу и доградњу туристичке и саобраћајне инфраструктуре (реновирање смештајних објеката, изградња паркинга и обнова прилазних саобраћајница). Косидба на Балкани и Дани Косидбе, према

¹³ Овај модел је врло комплексан и комплетан јер вреднује туристички, али и сектор управљања културним добрима, као и оцену робусности културног добра да прими посетиоце и квалитет садржаја пратећих манифестација

¹⁴ Скала оцењивања од 1 до 4

капиталним инвестицијама, пре и после одржавања имају оцену 2, јер су донекле утицале на доградњу саобраћајне инфраструктуре.

Еколошки утицаји показују да пре и после одржавања Косидба на Рајцу има оцену 3, пре и после манифестације, јер је организатор у контакту са јавним комуналним предузећем општине Љиг, које склања нагомилано смеће, као и са саобраћајном полицијом која пази да не дође до саобраћајног колапса. Стручна предавања из пољопривреде имају и еколошке садржаје. Косидба на Балкани, такође има оцену 3, јер манифестација утиче на екологију простора, сталним склањањем смећа, а од 2008. године, у сарадњи са еколошким покретом Зеленковац и друштвом НОА, сво сено, настало од покошене траве се скупља и поклања ергели Вучијак у Прњавору. Поједини садржаји стручног карактера (предавања стручњака из области пољопривреде) на Косидби у селу Бадња, имају еколошки смисао, те се и ова манифестација донекле истиче када је овај критеријум у питању.

Економски утицај указује на планирану економску добит пре одржавања манифестације, укључујући и приход, као директни економски утицај и ефекте индиректног економског утицаја. Према овом критеријуму, посебно се издваја Косидба на Рајцу, а делом и Косидба на Балкани и Дани Косидбе.

Медијско промотивни утицаји су најизраженији код Косидбе на Рајцу, која једина од свих Косидби има свој сајт и свој билтен. Медијски је добро покривена националном телевизијом, током одржавања, а сви тиражни штампани медији извештавају. У оквиру међународних сајмова туризма у Београду и Новом Саду, промоција Косидбе од стране ТО Љиг, је стална и атрактивна. Пре Косидбе одржавају се конференције за штампу и промотивна учешћа у одговарајућим ТВ емисијама. Значајно место у пропаганди Косидбе на Балкани и Дана Косидбе заузимају сајтови (www.visit.balkana.com, mrkonjicgrad.com, www.kupres.online). ТО општине Рашка, односно општине Медвеђа, као део својих промотивних активности, за време међународних сајмова туризма у Београду и Новом Саду, врше промоције Косидбе у селу Бадња, односно Косидбе у селу Маровац.

Организовање манифестационог туризма, зависи и од укупних друштвено-политичких односа. Туристичке манифестације, заједно са пратећим активностима, су у новије време постале и више политичке природе, у смислу да нуде квалитет државне и регионалне (локалне) заоставштине, у смислу њиховог виђења квалитета животног стандарда, социјалне софистицираности и нивоа услуга државног и локалног сектора. Интерно и екстерно окружење у коме се налази заједница су обично условљени политичким, културним, социјалним, техничким и економским снагама. Друштвено-политички аспекти означавају утицај дневних политичких прилика у региону одржавања манифестације. Политички утицаји на такмичењима у кошењу траве су углавном и пре и после одржавања манифестације маргинални. Изузетак су Косидба на Рајцу и Косидба на Балкани, где политички утицај, према позитивним аспектима (Бјељац Ж, 2006) има добру основу за организовање манифестације, и пре и после одржавања. Stakeholder односи су осим код Косидбе на Рајцу, маргинални и недовољни. Ако посматрамо повезаност туристичких организација и агенција са организаторима манифестације издвајају се Косидба на Рајцу и донекле Косидба у селу Бадња и Дани Косидбе.

Да бисмо истражили у пракси најбоље утицаје на Косидбе, што би евалуацијом довело до стандардизације у туристичкој индустрији (индустрији догађаја), а према истраживањима Carlsen J i др, 2000, издвојили смо групу критеријума пре и после одржавања Косидбе¹⁵ (табела 4 и 5). На основу ових критеријума, пре одржавања Косидби, од изузетне важности су, а да би манифестација била бренд туристичке дести-

¹⁵ скала оцењивања од 1 до 4 (увек, често, понекад, никад)

нације: могућности за успех, компатибилност са постојећим вредностима (повезаност Косидбе са постојећим смештајним капацитетима, антропогеним и природногеографским туристичким вредностима и локалитетима), време одржавања догађаја, растући потенцијал догађаја, очекивани ниво подршке локалне заједнице, способност менаџера догађаја, потенцијалне погодности локалне заједнице (потенцијали повезани са директном и индиректном економском добити). Од велике важности је и уочити потенцијалне ризике који би утицали на жељени ниво одржавања манифестације. После одржавања Косидби, од изузетне важности је стална локација, а као веома важне ставке издвајају се будуће коришћење изграђених активности и повећање имиџа.

Закључак

Косидбе, као етнографске манифестације везане за прославу завршетка тешког физичког рада на ливади, представљају аутентичне народне обичаје преточене у организоване манифестације. Предности Косидби огледају се у њиховом броју на, пре свега, брдско-планинском простору, добро очуваној народној традицији, обнављању и оживљавању неких већ помало заборављених обреда, оживљавању скоро изумрлих заната и делатности које су пратиле екстензиван начин пољопривреде и могућности њиховог актуелизовања кроз туризам, као и у афирмацији руралних средина у којима се одржавају. На територији Србије, села у чијим атарима се Косидбе одржавају (Маровац, Бадња, Бачко Добро Поље, Славковица), припадају недовољно развијеним подручјима Србије те као део туристичке привредне делатности, могу представљати и основ за укупни привредни развој, повезан са пољопривредом, трговином, занатством, прехранбеном индустријом. Исто је и са локацијом одржавања Косидбе у Црној Гори (село Бојанићи).

У раду је утврђено да се неколико Косидби издваја својом привлачном снагом, значајем и имиџом у земљи и иностранству. Анализом података, а према две различите групе критеријума (географским и економским), дошло се до оцене да се Косидба на Рајцу, Косидба на Балкани и Дани Косидбе издвајају по снажној привлачној моћи и изграђеном препознатљивом понудом у туризму Србије, односно Босне и Херцеговине. Осим као самосталне, атрактивне туристичке вредности, ове три манифестације су и добро повезане са осталим туристички атрактивним природним и антропогеним вредностима на дестинацијама (планина Рајац-Сувобор-Ваљевске планине; природни резерват Балкана; Купрешко поље). Њиховим даљим оснаживањем, промоцијом усмереном на страна тржишта, као и међусобним повезивањем добио би се веома снажан и аутентичан туристички производ доминантне конкурентности. Посматрано по броју бодова сабраних у оквиру наведене географске и економске групе критеријума, Косидба на Рајцу са укупно 92 бода је у првој категорији туристичких манифестација. Косидба на Балкани (72 бода), Дани Косидбе (69 бодова), Косидба на Пламенцу (55 бодова), по категоризацији спадају у другу категорију. Остале Косидбе су у трећој категорији (Косидба на Маровцу са 43 и Прва Коса Црне Горе са 41 бодом се у овој категорији издвајају од осталих Косидби).

Анализом Косидби, утврђени су и одређени недостаци: волонтаризам организатора; недостатак сарадње између организатора, смештајног сектора и специјализованих туроператора и туристичких агенција, јер посетиоци махом долазе самоиницијативно; често вашарски карактер манифестације; неадекватна саобраћајна инфраструктура. Да би Косидбе постале значајни туристички бренд, потребно је да посебну пажњу обратe на следеће критеријуме: повећање броја међународних посетилаца и учесника, будуће коришћење изграђених активности, економски утицај на националном нивоу, побољшање инфраструктуре.

Табела 1. Туристичка валоризација Косидби, према географским критеријумима

Критеријум	Косидба на Рајцу	Косидба на Балкани	Косидба на салашу	Косидба у селу Бадња	Косидба на Плавинцу	Косидба на Маровцу	Прва коса Црне Горе	"Дани косидбе"	Тепићева кошевина	Ср. вредн.
Ранг	Национални са међунар.уч.	Национални са међунар. уч.	Регионални	Регионални	Регионални	Регионални	Национални	Национални са међунар.уч.	Локална	
Оцена	3	3	1	1	3	1	3	4	0	2,3
Традиционалност	37	18	4	7	10	16	16	14	9	
Оцена	4	3	0	1	1	2	2	4	1	2,1
Време одржавања и трајање	Јули, 3 дана	Јули, 2 дана	Крај маја, поч. јуна, 1 дан	Јул, 1 дан	Јун, 1 дан	Јул, 1 дан	Јул, 1 дан	Јул, 1 дан	Почетак јуна, 1 дан	
Оцена	4	4	1	4	1	4	3	2	1	2,9
Број посетилаца и учесника	10-15000 посетилаца 300учесн.	3-5000 посетилаца 200 учесника	Око 1000 посетилаца 20 учесника	Око 1000 посет., 30 учесника	Око 5000 посетилаца, 150 учесн.	Неколико стотина посет., 15 учесника	4000 посетилаца 20 учесника	10000-12000 пос. 70 учесника	Око 400 посетилаца, 20 учесника	
Оцена	3	2	1	1	2	1	2	3	1	2,1
Праг. манифест.	12	3	0	1	3	5	4	4	3	
Оцена	4	2	0	1	2	4	3	3	2	2,4
Простор одржавања	Планина Рајац Општина Љиг	Планина Лисина Општина Мркоњић	Салаш, Бачко Добро Поље	Село Бадња Општина Рашка	Горански Гај, Општина Смедерево	Село Маровац, Општина Медвеђа	Село Бољанићи, општина Пљевља	Стрљаница, Купрешко поље, Купрес	Пуцкарош, Петроварадин	
Оцена	4	4	4	4	2	2	2	2	4	3,0
Организатори	ТОО Љиг	Агенција за привредни развој	Пород. Раонић, 33 ПД Житница	ТОО Рашка	Удружење косача "Плавинац"	Завичајно удружење ТО Медвеђа	НВО,Прва коса Црне Горе	Центар за културу	Породица Тепић	
Оцена	4	2	3	3	3	3	2	2	3	2,6
Ср.вредност	3,7	2,9	1,4	2,1	2,0	2,4	2,4	2,9	1,7	2,8

Табела 2. Модификована географска група критеријума.

Критеријум	Косидба на Рајцу	Косидба на Балкани	Косидба на салашу	Косидба у селу Бадња	Косидба на Плавинцу	Косидба на Маровцу	Прва Коса Црне Горе	Дани Косидбе	Тепићева кошевина
Укупан број бодова	44	39	12	16	33	23	29	40	15
Традиционалност	4	3	0	1	1	2	2	4	1
Време одржавања и број дана трајања	5	5	2	4	3	1	3	3	1
Број пратећих манифестација	5	3	0	1	3	5	4	4	2
Удаљеност од турист. атрактивних локалитета	5	5	2	2	5	3	3	5	4
Уметничка вредност програма	3	3	1	2	2	2	2	3	1
Број посетилаца	4	3	0	1	3	0	3	4	1
Број учесника	3	3	1	1	3	1	1	2	1
Ранг манифестације	4	4	1	1	3	1	3	4	0
Географско порекло посетилаца	3	3	1	0	3	1	3	4	0
Географско порекло учесника	4	4	2	1	4	2	3	4	1
Задовољство посетилаца програмом манифест.	4	3	2	2	3	3	2	3	3

Табела 3. Економски критеријуми валоризације.

Критеријум	Косидба на Рајцу	Косидба на Балкани	Косидба на салашу	Косидба у селу Бадња	Косидба на Плавинцу	Косидба на Маровцу	Прва Коса Црне Горе	Дани Косидбе	Тепићева кошевина
Капитални									
Пре	3	2	1	1	1	1	1	2	1
После	4	2	1	1	1	1	1	2	1
Еколошки									
Пре	3	3	1	1	1	1	1	1	1
После	3	3	1	2	1	1	1	2	1
Економски									
Пре	3	2	1	1	1	1	1	2	1
После	4	3	2	2	2	2	2	3	2
Медијски									
Пре	2	2	1	1	2	1	1	2	1
После	3	2	1	2	2	2	2	2	1
Политички									
Пре	3	3	1	2	2	1	2	2	1
после	4	3	1	2	2	2	2	1	1
Stakeholder									
Пре	3	1	1	1	1	2	2	2	1
После	3	2	1	1	2	1	1	2	1
Сарадња са ТОО и туроператорима									
Пре	4	3	0	3	2	2	2	3	0
После	3	2	0	2	2	2	1	3	0
Укупно									
Пре	21	16	6	10	11	9	10	14	5
после	23	17	7	11	11	11	11	15	6

Табела 4. Критеријуми пре одржавања Косидбе.

Критеријум	Косидба на Рајцу	Косидба на Балкани	Косидба насалашу	Косидба у селу Бадња	Косидба на Плавинцу	Косидба Маровац	Прва Коса Црне Горе	Дани косидбе	Тепићева Кошевина
Потенцијални ризици	2	2	1	2	2	2	2	2	1
Могућности за успех	1	2	3	1	1	2	2	1	3
Компатибилност са постојећим вредностима	1	1	4	1	4	3	4	1	4
Капацитет постојећих вредности	3	3	3	2	3	3	3	3	4
Одрживост постојећих вредности	2	2	3	2	3	3	3	2	3
Времеодржавања догађаја/сезонски	1	2	1	1	1	1	1	1	1
Ниво потребне финансијске подршке	1	1	3	1	2	2	2	1	3
Растући потенцијал догађаја	1	2	2	1	2	1	2	1	3
Очекивани ниво подршке локалне заједнице	1	1	3	1	2	1	1	1	4
Способност менаџера догађаја	1	2	3	2	1	2	3	2	2
Потенцијалне регионалне погодности	2	3	4	3	3	3	4	2	4
Повећање престижа локације	1	2	3	2	3	3	3	1	3
Потенцијалне погодности локалне заједнице	2	2	3	1	3	2	2	2	4
Критеријум	Косидба на Рајцу	Косидба на Балкани	Косидба насалашу	Косидба у селу Бадња	Косидба на Плавинцу	Косидба Маровац	Прва Коса Црне Горе	Дани косидбе	Тепићева Кошевина

Погодности за домаће дисциплине (спортске културне,...)	1	1	3	1	3	2	2	1	3
Потенцијални еколошки утицаји	2	1	4	2	4	4	3	2	3
Предвиђени број туриста	2	2	3	2	3	3	3	2	3
Потенцијални економски утицаји	1	1	2	1	2	2	2	1	2
Потенцијална искоришћеност за запослења	3	3	4	3	3	4	4	3	4
Повезаност са имиџом дестинације / бренд	1	1	4	2	4	3	3	1	4
Потенцијали за спонзоре	1	1	3	2	3	3	3	1	3
Потенцијални утицај медија	2	3	3	3	3	3	3	2	4
Катализатор за развој инфраструктуре	2	3	4	4	3	3	4	3	4
Потенцијална повезаност са другим догађајима	2	3	3	3	3	3	4	3	4

Табела 5. Критеријуми после одржавања Косидбе

Критеријум	Косидба на Рајцу	Косидба на Балкани	Косидба насалашу	Косидба у селу Бадња	Косидба на Плавинцу	Косидба Маровац	Прва Коса ЦрнеГоре	Дани косидбе	Тепићева Кошевина
Економски утицај на националном нивоу	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Економски утицај на градском/локалном нивоу	2	2	4	2	3	2	3	2	4
Број међународних посетилаца	3	3	4	4	4	4	3	3	4
Број ноћења и искоришћеност капацитета	2	3	4	3	4	4	4	3	4
Директни трошкови посетилаца	2	2	3	3	3	3	3	2	3
Вредност медијске покривености	2	3	4	3	3	4	3	2	4
Позитивни став локалне заједнице	1	1	3	1	1	1	1	1	4
Финансијски резултати (добитак/губитак)	1	1	3	2	2	2	2	1	2
Проблеми - слободне операције	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Задовољство спонзора	2	2	3	3	3	3	2	2	2
Креативност запослених	1	1	3	2	3	2	3	2	3
Анализа ценовних бенефиција	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Еколошки утицаји	2	1	3	3	3	3	3	3	3
Социо-културни утицаји локалне заједнице	2	1	3	2	3	3	3	2	4
Критеријум	Косидба на Рајцу	Косидба на Балкани	Косидба насалашу	Косидба у селу Бадња	Косидба на Плавинцу	Косидба Маровац	Прва Коса ЦрнеГоре	Дани косидбе	Тепићева Кошевина
Производи за посетиоце	1	2	4	3	3	3	3	2	4

Литература

- Beerli, A, Martin, D. J. (2004). Tourists' characteristics and the perceived image of tourist destinations: a quantitative analysis – a case study of Lanzarote, Spain. *Tourism Management* 25, 623-636.
- Бјељац, Ж.(2006а). *Теоријско методолошке основе манифестационог туризма*. Београд: Географски институт „Јован Цвијић”, САНУ, Посебно издање, Књига 67.
- Бјељац, Ж (2006б). Туристичке манифестације у недовољно развијеним просторима Србије. *Гласник Српског Географског Друштва*, 86 (1), 245-256.
- Бјелјас, Ž. i Ćurčić, N. (2005). Ethnographic Events in Vojvodina as Part of Tourist Offer. *Geographica Panonica* No. 9, 59-64.
- Бјелјас, Ž. (2007). Podela i klasifikacija manifestacionog turizma, sa primerima u Srbiji. У Zbornik radova "2. susret organizatora turističkih manifestacija - Vodič kroz turističke manifestacije" .Beograd: Visoka strukovna turistička škola
- Бјелјас, Ž. (2008). „Ijade” у Србији - туристичка valorizacija. У Zbornik radova "3. susret organizatora turističkih manifestacija - Vodič kroz turističke manifestacije" . Beograd: Visoka strukovna turistička škola
- Бјелјас, Ž., i Brankov, J. (2008). Tradicionalne likovne manifestacije kao deo turističke ponude Srbije. *Časopis za teoriju i praksu hotelijerstva "Hotellink"*, br. 12, 135-142.
- Бјељац, Ж.. i Ђурчић, Н. (2007а). Туристичке манифестације на простору Западног Поморавља. *Гласник Српског Географског Друштва*, 87 (2), 228-240.
- Бјелјас, Ž. i Ćurčić, N. (2007б). Kulenijada in the Bački Petrovac as ethno gastronomic tourist event. *Collection of papers from international scientific conference Recognisable national gastronomy – tourist potential*, Bled: Vacational college for catering and tourism
- Бјелјас, Ž. i Ćurčić, N. (2008а). Evaluating Duzijanica as the tourist product of Subotica. "19 th biennial international congress book - Hotel and tourism" on CD. Opatija: Faculty for Tourism and Hotel management
- Бјељац, Ж.. i Ђурчић, Н. (2008б). Књижевне манифестације као део туристичке понуде Србије. *Гласник Српског Географског Друштва*, 88 (4), 39-51.
- Brankov, J., Bjeljac, Ž., Popović, B. I. (2009). Haymaking on Rajac mountain – tourist event, analysis according to gender and age structure. *Journal of Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA*, 59 (1), 54-70
- Daugstada K, Rønningena K, Skarb B (2006). Agriculture as an upholder of cultural heritage? Conceptualizations and value judgements—A Norwegian perspective in international context. *Journal of Rural Studies*, 22, 67–81.
- Getz, D. (2000). Developing a Research, Agenda for the Event management risk. *Events Beyond 2000. Settings the agenda proceedings of conference on Event evaluation, research and education*, Sydney
- Goldblatt, J. (2000). A Future for Event Management: The Analysis of Major Trends Impacting the Emerging Profession in Settings. *The agenda proceedings of conference on Event evaluation, research and education*, Sydney
- McCabe S. and Stokoe, H. M.(2006). Place and identity in tourists accounts. *Annals of Tourism Research*, 31 (3), 601–622.
- Ромелић, Ј., Пивац, Т., Кошић, К. (2006). Туристичка valorizacija старог градског језгра Новог Сада, по моделу Х. Ду Крос. *Гласник Српског Географског Друштва*, 86 (1), 251-260.
- Тодоровић, М. и Бјељац, Ж (2007). Основе развоја руралног туризма у Србији. *Гласник Српског Географског Друштва*, 87 (1), 135-148.
- Ђурчић, Н., Бјељац, Ж., Павловић, Н. (2008). Туристичка valorizacija књижевних манифестација у Војводини. *Туризам*, 12.
- Ćurčić, N. i Bjeljac, Ž. (2007). Turistička valorizacija Slaninijade. *Turizam*, 11.
- Хаџић, О. и Бјељац, Ж (2006). Испитивање фактора који утичу на задовољство туристичким доживљајем туристе-посетиоца у Новом Саду. *Гласник Српског Географског Друштва*, 86 (2), 261-276.
- Carlsen, J. Getz, D, Soutar, G (2000). Pre-Event and Post-Event Evaluation Criteria Research. *Events Beyond 2000: Settings the agenda proceedings of conference on Event evaluation, research and education*, Sydney
- Chen, P. J. and Kerstetter, D. L. (1999): International students' image of rural Pennsylvania as a travel destination. *Journal of Travel Research*, 37, 256–266.
- Cros du H. (2000) Planing for sustainble Cultural Heritage Tourism in Hong Kong. *Final report to the Lord Wilson Heritage Trust Council*, SAR
www.scytheconnection.com

ŽELJKO BJELJAC
JOVANA BRANKOV
IVAN B. POPOVIĆ

Summary

**TOURIST VALORIZATION OF HAYMAKING COMPETITIONS
IN SERBIA AND SURROUNDINGS**

Haymaking competitions, as ethnographic events, celebrate the completion of hard physical work on the meadow. They represent the authentic folk customs transformed into organized events. On the territory of Serbia, regions of maintenance of that kind of manifestations (villages Marovac, Backo Dobro Polje, Slavkovica), belong to underdeveloped areas. As a result, these manifestations, as part of the tourist economic activity, may represent a basis for overall economic development associated with agriculture, trade, handicrafts, food industry.

The paper found that some events distinguish their attractive power, importance and image in the country and abroad. By analyzing data, according to two different groups of criteria (geographic and economic), there are three categories of events separated. Haymaking on mountain of Rajac (a total of 92 points), is classified into first category, with a strong attractive power and recognizable offer in tourism. Haymaking on mountain of Balkana – Lazar Laketa memorial (72 points) and Haymaking days (69 points) are classified into second category. These three events are well connected with other tourist attractive natural and anthropogenic values in surroundings and represent independent tourist values. There is, also, third category of less-known haymaking competitions, rated with lower grades. The analysis of events determined a certain shortcomings: voluntarism of organizers, the lack of cooperation between the organizers, storage sector and specialized tour operators and travel agencies, inadequate transport infrastructure. It is necessary for organizers to pay special attention to the following criteria in the future: increase the number of international visitors and participants, designing future activities, the economic impact on the national level, improving infrastructure.